

Чекаленко Л.Д.*

УКРАЇНА – США: ВІД ПРОЕКТІВ ДО РЕАЛІЙ

У статті проведено ретроспективний аналіз заявленого і досягнутого у співробітництві України із США. Особливу увагу приділено безпековій складовій зовнішньої політики України, співробітництву України – США у сфері безпеки, «м'яким» і «жорстким» важелям політики.

Ключові слова: безпека, оборона, зовнішня політика, «м'який» вплив.

В статье проведен ретроспективный анализ заявленного и достигнутого в сотрудничестве Украины с США. Особое внимание уделено составляющей безопасности внешней политики Украины, сотрудничеству Украина - США в сфере безопасности, «мягким» и «жестким» рычагам политики.

Ключевые слова: безопасность, оборона, внешняя политика, «мягкое» влияние.

The author analyzes the principles and results of the foreign policy activity of the modern Ukraine, cooperation with USA that is grounded on the international law, perspectives of advancing on the path towards the European integration.

The security problem of Ukraine is discussed in the paper. The cooperation EU-Ukraine in the security sphere and Russian vector of foreign policy of Ukraine are considered.

Key words: security, defence, foreign policy of Ukraine.

Визначальним для стабільного світового і регіонального положення та поступального розвитку нашої країни є партнерство зі *Сполученими Штатами Америки*. Фактично з моменту встановлення дипломатичних відносин (3 січня 1992 р.) зв'язки між державами розвивалися суперечливо й нестабільно. Становленню українсько-американських відносин сприяв перший офіційний візит Президента України Л. Кравчука до США у травні 1992 р., яким розпочато створення договірно-правової основи двосторонніх відносин на засадах взаємної довіри, рівноправного демократичного партнерства. Незважаючи на достатні інтенсивні двосторонні контакти протягом 1992 р., Сполучені Штати виявили недостатнє розуміння та усвідомлення нових політичних реалій, що виникли в Європі з розпадом Радянського Союзу. Для американської адміністрації була властива інерція сприйняття українсько-американських відносин головним чином крізь призму відносин з Росією. Вагомим чинником, який суттєво стримував і гальмував розвиток двосторонніх відносин, стало надмірне акцентування США своєї уваги на проблемі ядерного роззброєння України. В цьому питанні виявилася тенденція Вашингтона до застосування стандартних методів силового тиску на інші держави, дії і позиції яких не відповідають національним інтересам США та їх зовнішньополітичній стратегії. Американське керівництво не усвідомлювало того, що поведінка Української держави не вписується в наявні стереотипи поведінки інших республік колишнього СРСР. А проросійські кола у Ва-

*доктор політичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС України

шингтоні сприймали Україну як потенційну загрозу безпеці США, вважаючи її явищем тимчасовим і перехідним. США відверто блокували політичні та економічні контакти з Україною до ратифікацією нею Договору про СНО-1, Лісабонського протоколу та приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ).

Певні зміни щодо сприйняття України внесли не американські політики, а законодавці — конгресмени Палати представників Конгресу США (візит в Україну відбувся в квітні 1993 р.), на переконання яких Україну слід розглядати як окрему суверенну державу, прагнення якої до незалежності має бути підтримане з боку США. Одним із перших прихильників перегляду американської концепції щодо України був спеціальний радник держсекретаря США зі зв'язків із новими незалежними державами С. Телботт, на переконання якого у відносинах з Україною необхідно перенести центр ваги з проблем ядерного роззброєння на широке коло питань співробітництва і на розвиток відносин США—Україна незалежно від відносин із Росією. Зрушенням в українсько-американських відносинах стало схвалення Конгресом США (вересень 1993 р.) фінансової допомоги Україні в розмірі 330 млн. доларів у рамках закону про допомогу зарубіжним країнам (175 млн. — на ядерне роззброєння, 155 — на економічні реформи). Погоджуючись на розбудову торгово-економічних відносин, американське керівництво наголошувало, що значних фінансових інвестицій в Україну можна очікувати лише з приватного сектора США, для чого необхідно створити певні правові умови, забезпечити захисні гарантії. Під час перебування в Києві (1993) державний секретар США У. Крістофер запропонував Україні долучитися до ініційованої США в рамках НАТО нової програми «Партнерство заради миру», яку можна розглядати тактичним засобом США для збереження цілісності НАТО і забезпечення безпеки країн Центральної і Східної Європи. Прямими угодами, що проклали шлях розвитку двостороннього співробітництва, стали Угода про здійснення програми «Корпусу миру» в Україні та Угода про сприяння капіталовкладенням, укладені у травні 1992 р. президентами держав Л.Кравчуком і Дж.Бушем.

Незадоволення Вашингтона викликало рішення Верховної Ради України від 18 листопада 1993 р. ратифікувати Договір про СНО-1 та Лісабонський протокол з певними застереженнями. Подвійні стандарти в американській політиці виявились у розбіжності заяв про необхідність вирішувати проблеми безпеки України і про відмову Україні в праві на забезпечення відповідних гарантій. Певні труднощі виникли з остаточним погодженням проекту Хартії про партнерство, дружбу і співробітництво, до якого США не хотіли внести положення про гарантії національної безпеки України.

Подоланням кризового стану відносин стали результати тристоронньої зустрічі в Москві 14 січня 1994 р. президентів США, Росії і України з питань ядерного роззброєння, яка завершилася підписанням Тристоронньої заяви. За якою Україна взяла на себе зобов'язання здійснити ядерне роззброєння шляхом вивезення ядерних боезарядів у Росію, а США і Росія — надати Україні гарантії її національної безпеки, поважати незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, утримуватися від здійснення економічного тиску, забезпечити технічну й фінансову допомогу Україні в демонтажі ядерної зброї та компенсацію за вартість ядерних компонентів боезарядів. Як наслідок, 3 лютого 1994 р. Верховна Рада України відповідним рішенням зняла попередні застереження щодо ст. 5 Лісабонського протоколу й доручила Кабінету Міністрів здійснити обмін грамотами про ратифікацію Договору про СНО-1. Після ратифікації Верховною Радою України ДНЯЗ розширилось співробітництво з МВФ, Міжнародною фінансовою корпорацією, ЄБРР та ЄС.

Отже, позитивними наслідками глобальних рішень України щодо ядерної зброї стала розбудова українсько-американських відносин. Сторони досягли згоди про поширення на

Україну дії Генеральної системи преференцій, підтримку вступу України до ГАТТ/СОТ, а також допомогу у створенні в Україні системи національного контролю за експортом. З боку США було розширено фінансування приватних інвестицій та демонтажу стратегічної ядерної зброї, збільшено технічну й гуманітарну допомогу для полегшення соціальних наслідків перехідного періоду на шляху до ринкової економіки. Візит Президента Л. Кравчука до США 3—7 березня 1994 р. і підписання пакету міждержавних документів, що визначили основні принципи і напрями відносин на найближчу перспективу в політичній, економічній, науково-технічній і культурній сферах, було логічним завершенням важливого етапу розбудови двосторонніх українсько-американських відносин. У 1994—1995 рр. США збільшили фінансову допомогу Україні на ядерне роззброєння та здійснення економічних реформ, довівши загальну суму до 700 млн. доларів. Водночас, підписавши низку двосторонніх документів, США лише парафували Хартію українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва (узагальнюючий документ, який визначає основні напрями і принципи відносин), обумовивши її підписання приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як без'ядерної держави. Особливістю розбудови відносин з США є встановлення і вміле підтримання балансу відносин за умов досить непростой ситуації, що складається в США в розподілі влади між її законодавчою і виконавчою гілками.

Під час державного візиту Президента України Л. Кучми до США (19—23 листопада 1994 р.) американська сторона підтвердила захист суверенітету та територіальної цілісності України, а також зобов'язання США виконувати роль лідера в заохоченні міжнародної допомоги для здійснення економічних перетворень. Водночас США обіцяли надати гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням до ДНЯЗ шляхом підписання відповідного Меморандуму під час Будапештської зустрічі на найвищому рівні в рамках НБСЄ (5—6 грудня 1994 р.). США також надали Україні додаткову допомогу в розмірі 200 млн. доларів у 1995 р. Слід зазначити, що Україна за обсягом фінансової допомоги США на початку 90-х років посіла третє місце після Росії (2 млрд. 278 млн.) і Вірменії (444,7 млн. доларів), хоча на душу населення (7,5 доларів) — 11 місце. Для порівняння: Росія — 15,2 доларів, Вірменія — 130,2, Грузія — 65,9, Киргизстан — 44,4, Таджикистан — 18, Туркменістан — 20, Білорусь — 34,7, Узбекистан — 2 долари. Важливим політичним результатом візиту стало підписання Хартії українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва, а також укладення 14 документів, зокрема Угоди про співробітництво в галузі досліджень та використання космічного простору в мирних цілях, у якій визнана роль і потенціал України в цій сфері та враховані її інтереси щодо комерційного використання космічних технологій. Нового імпульсу розвитку українсько-американських взаємин було надано під час державного візиту в Україну Президента США Б. Клінтона (11—12 травня 1995 р.). В результаті була прийнята Спільна заява про підтримку з боку США процесів демократичних і ринкових перетворень в Україні, політичного суверенітету нашої держави, територіальної цілісності, інтеграції України в європейське та світове співтовариство. Оголошено також зобов'язання США надати Україні фінансову допомогу в розмірі 250 млн. доларів на покриття її потреб у критичному імпорті та про відкриття кредитних ліній Ексімбанку США. Зазначимо, що за домовленостями з американською стороною загальний обсяг передбаченої допомоги США Україні тільки у 1996 р. мав сягати 1 млрд. 333 млн. доларів. В лютому 1996 р. Президентом України Л.Кучмою і віце-президентом США А.Гором підписана Угода про міжнародну торгівлю в галузі комерційних послуг із космічних запусків з використанням українських ракет-носіїв «Зеніт» і «Циклон» (термін якої завершився 31 грудня 2001 р.). Підписання цієї Угоди підтвер-

дило визнання України як розвинутої ракетно-космічної держави та вихід її на міжнародний ринок космічних запусків. У рамках науково-технічного співробітництва було здійснено низку проектів. Між Інститутом електрозварювання НАН України ім. Є. Патона і дослідницькими центрами НАСА укладено контрактну угоду на проведення в жовтні 1997 р. Міжнародного експерименту в космосі з відпрацюванням монтажного і ремонтного універсального ручного електронно-променевого інструмента. Він призначений для таких технологічних процесів, як зварювання, різання, паяння, локальне нагрівання, напилювання тощо. Підготовку проекту, апаратне забезпечення, тренування екіпажу, керування під час експерименту здійснювали фахівці Інституту електрозварювання. За визначенням академіка Б.Патона, Україна має чимало значних досягнень у галузі космічного матеріалознавства (перше зварювання в космосі на установці «Вулкан» було проведено 1969 р.), біології, зв'язку; має також сучасні ракети-носії. Підвищенню рейтингу держави сприяв власний супутник «Січ-1», управління польотом якого взяли на себе українські спеціалісти. У рамках тристоронньої угоди між США, Україною і Росією здійснюються запуски космічних кораблів з українськими супутниками на борту.

Заявлене партнерство між Україною і США виявилось в реалізації Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО, позитивному вирішенні питання щодо набуття чинності 15 травня 1997 р. флангового документа — Договору про звичайні збройні сили в Європі (ЗЗСЄ) (14 травня 1997 р. Президент України підписав указ, за яким Україна приєдналася до віденського документа про флангові обмеження). Згідно з фланговим документом Росія дістала право розміщувати свої війська на території країн-сусідів. 16 країн НАТО виступили з заявою про те, що розміщення іноземних військ може бути здійснене після згоди сторони-приймача. У цьому питанні Україна заручилася підтримкою США: у спільній заяві йшлося про те, що США підтримує позицію України, відповідно якої тимчасова присутність іноземних військ на території України може відбуватися тільки за умови підписаної угоди з Україною, яка відповідатиме її Конституції і міжнародному праву, документам ООН, Статуту ООН. Україна і США вважають концепцію груп держав-учасників в контексті Договору про звичайні збройні сили в Європі такою, що не відповідає сучасній системі європейської безпеки. У процесі переговорів з адаптації Договору про ЗЗСЄ Україна і США намагатимуться замінити наявну групову структуру Договору системою національних обмежень озброєнь і техніки.

У вересні 1996 р. було створено українсько-американську міждержавну комісію на чолі з Л.Кучмою та віце-президентом США А.Гором (УАМК «Кучма—Гор»). Комісія затвердила себе як важливий механізм практичної реалізації засад стратегічного партнерства та постійного діалогу з широкого кола двосторонніх і багатосторонніх питань, що становлять взаємний інтерес. Зняття певної напруги у відносинах з США дозволило зосередитись на обговоренні кардинальних проблем безпеки України з таких питань: відносини Україна—НАТО; місце України в Центрально-Східноєвропейському регіоні; відносини України з Росією; відносини України з іншими сусідами; ситуація на просторі СНД; відносини по лінії: Азербайджан—Грузія—Україна—Молдова.

Українська позиція щодо проблеми створення нової архітектури європейської безпеки полягала на концепції єдності всіх країн регіону і міжнародних структур, в основу якої можна було покласти Модель загальної і всеохоплюючої безпеки для Європи ХХІ ст., що ведеться в рамках ОБСЄ. Українсько-американський консультативний комітет розглядав питання безпеки, економіки, промислових інвестицій тощо. За рішеннями сторін на першому засіданні УАМК в сфері діяльності Комітету з питань оборони на території України в рамках «Програми заради миру» проведено навчання «Східний сусід», надано до-

помогу 1996 р. на суму 10 млн. доларів для втілення Варшавської ініціативи, що забезпечило Україні участь у 37 військових навчаннях і заходах. Україна бере активну участь у міжнародних миротворчих силах IFOR (піхотний батальйон). У сферу компетенції Комітету входили питання допомоги по ліквідації ядерної зброї. За Законом Нанна-Лугара (1992) всім країнам- правонаступникам колишнього СРСР, на території яких розміщувалася ядерна зброя, надавалася допомога: у знищенні ядерної та інших видів зброї масового знищення (ЗМЗ) і засобів їх доставки; транспортуванні та зберіганні ЗМЗ; розробці процедур контролю для запобігання розповсюдженню ЗМЗ.

25 жовтня 1993 р. було підписано Угоду між Україною і США щодо надання допомоги Україні в ліквідації стратегічної ядерної зброї, а також запобігання розповсюдженню зброї масового знищення («рамкова угода»), яка визначала загальні умови та механізм надання державі допомоги в ліквідації стратегічної ядерної зброї. На Комітет з питань зовнішньої політики УАМК було покладено проведення консультацій і підготовку відповідних рекомендацій з питань двосторонніх відносин і загальних проблем міжнародного характеру, координацію найважливіших зовнішньополітичних заходів, контроль за реалізацією українсько-американських угод, а також діяльності дипломатичних представництв двох країн.

За пропозицією США щодо співпраці у сфері боротьби з корупцією та організованою злочинністю в містах Києві та Одесі створено модельні ударні сили (загони), у структурі Генеральної прокуратури України створені Управління з розслідування особливо важливих справ при Генеральному прокурорі України та Відділ нагляду за розслідуванням кримінальних справ слідчими Генеральної прокуратури України. З ініціативи Департаменту юстиції США у Вашингтоні організовано систематичне навчання груп керівників структурних підрозділів МВС, СБУ, Генпрокуратури України. Розроблено єдину правову інформаційну систему в Україні, вивчається досвід ФБР США щодо створення спільних (з Росією та Італією) робочих груп із розслідування діяльності й забезпечення взаємодії для ліквідації транснаціональних мафіозних злочинних угруповань.

Комітет з питань торгівлі та інвестицій УАМК визначив пріоритети вкладень — в агробізнес, охорону здоров'я, енергетику, аерокосмічну промисловість, стандартизацію та ін. У компетенції Комітету — питання надання Україні режиму найбільшого сприяння в торгівлі зі США на постійній основі; визнання статусу України як країни з перехідною до ринку економікою, що має стати інструментом подолання перешкод у вирішенні проблем антидемпінгових розслідувань та доступу українських товарів на ринок США; продовження терміну дії Генералізованої Системи Преференцій США (щорічно); підтримка України в процесі приєднання до системи ГАТТ/СОТ. Так, у вересні 1997 р. українська делегація парафувала Угоду про призупинення антидемпінгових розслідувань щодо імпорту до США з України деяких виробів з обрізного вуглецевого прокату.

Комітет з питань економічного співробітництва УАМК постійно проводить моніторинг реформ в Україні. Комітет сприяв поліпшенню інвестиційного клімату в Україні, брав участь у реалізації американської ініціативи «Партнерство заради свободи», яка на відміну від традиційної технічної допомоги стосувалась підтримки інвестиційних і торговельних проектів з метою розвитку малого бізнесу.

Поступово зростав товарообіг між країнами, який у 90-х роках в середньому становив понад 1 млрд дол. При цьому імпорт з США зазвичай перевищував український експорт. На початку нового тисячоліття намітилася позитивна тенденція у співвідношенні експорту й імпорту. У 2004 р. експорт становив 1507,8 млн дол., а імпорт — 763,6 млн. Сальдо склалося позитивне. США за показниками українського експорту посіли п'яте

місце (4,6 %) і за імпортом — шосте (2,6 %). У 2008 р. товарообіг перевищив 4,7 млрд дол. з негативним українським сальдо. За сприяння американського уряду в Україні були реалізовані проекти компаній «Елаймент—Київ», «Монсанто», «Джон Дір», зокрема побудовано завод із переробки соняшника в Донецькій області та елеваторів в Одеській (компанія «Каргіл»). Компанії «Х'юз Нетворк Системз» було надано ліцензію на право користування радіочастотним спектром, а радіокомпанії «ГАЛА» видано регіональні ліцензії на ведення радіопередач. Компанія «Боїнг» поставила «Авіалініям України» два далекомагістральні літаки; фірма «Київ—Атлантик» — нафтопродукти та гербіциди.

Слід зауважити, що американська сторона надає фінансову допомогу вибірково: на ядерне роззброєння, оборонну конверсію та демократизацію громадських інститутів. Було надано майже 100 грантів для вчених, 60 стипендій для студентів і 300 стипендій для учнів середніх шкіл на проведення досліджень, навчання і стажування в наукових і освітніх установах США. ВНЗ України уклали 56 угод про співробітництво з американськими університетами та коледжами США, з яких 10 отримали фінансову підтримку уряду США. У Києві відкрито Американський дім, який проводить різні наукові й культурні заходи.

Фактично з перших років своєї незалежності Україна очікувала від США позитивного вирішення питання про скасування поправки «Джексона–Веніка»: обмеження в двосторонній торгівлі, введене конгресом США у 1974 р. проти СРСР у відповідь на відмову дозволити еміграцію євреїв з Радянського Союзу. Скасування поправки, яке США все ж таки здійснили у 2006 р., надало Україні режим найбільшого сприяння у торгівлі відповідно до *Угоди про торговельні відносини між Україною та США* (6 травня 1992 р.). США, хоча й відчувають, за їхніми заявками, «щирі почуття» до України, в якій певною мірою вбачають протипагу Росії, однак проводять щодо нашої країни рефлекторну політику, оцінюючи її становище в системі українсько-російських відносин як залежне. Про важливість незалежної України для демократизації всієї Європи, передусім Росії, говорив відомий політичний діяч, колишній помічник президента США з національної безпеки Зб.Бжезинський. На його думку, без України Росія не зможе бути імперією, а як імперська держава Росія є небезпечною. Стабільність Європи багато в чому залежить і від незалежності України. На переконання політолога, Україна може бути чинником континентального значення.

Серія візитів і зустрічей офіційних представників України і США у 2003—2005 рр. (у межах роботи 58-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, зустріч міністра закордонних справ України з Держсекретарем, візит до США голови Верховної Ради України, прем'єр-міністра України) підтвердили вихід двосторонніх зв'язків на новий рівень. Слід вказати і про потепління відносин на найвищому рівні. Так, у листі Дж. Буша на ім'я Президента України В. Ющенка з нагоди Дня Незалежності відзначена особиста роль глави української держави в потепленні відносин між Україною і США. Найважливіші напрями у співробітництві двох держав на початку тисячоліття сконцентрувалися на стабілізації ситуації в Іраку, проведенні прозорих парламентських виборів у 2006 р., підтримці з боку США вступу України до НАТО і СОТ, питаннях розширення демократичних перетворень в Україні тощо.

В економічній сфері підписано *Протокол про доступ на ринки товарів і послуг*, надано Україні статус країни з ринковою економікою, скасовано Конгресом США поправку «Джексона–Веніка» та ін. США зайняли активну позицію щодо використання нафтопроводу «Одеса—Броди» та в намаганні посилити роль України у придністровському врегулюванні (українській митній службі передано спеціальне оснащення – спеціальні пристрої для боротьби з контрабандою). Водночас у політичній сфері недовіра до українських влас-

тей з американської сторони зберігається. Впливові американські конгресмени виступали із заявами про необхідність повного розслідування справи Гонгадзе, намагалися заблокувати скасування згаданої поправки «Джексона-Веніка» тощо. Отже, американська сторона зайвий раз нагадує про збереження в арсеналі США вже відомих інструментів тиску.

Президент США Дж. Буш привітав новообраного Президента України з перемогою. На початку квітня 2005 р. В. Ющенко здійснив офіційний візит до США. За підсумками зустрічі президентів прийнято заяву, в якій зазначається, що США і Україна вступили в нову еру стратегічного партнерства. Як відомо, жоден з лідерів країн Східної Європи (крім Б. Єльцина) не досяг такої підтримки США. На переконання української сторони Україна і США є стратегічними партнерами. Президент США Дж. Буш всіляко наголошував, що Вашингтон готовий надати Києву максимальну підтримку в обмін на «розширення демократії і свободи». США підтримали Україну і у посуванні до євроатлантичної інтеграції, а саме в отриманні Плану дій до членства (ПДЧ) в Північноатлантичному Альянсі.

Американська сторона зацікавлена транзитними можливостями України, а також можливостями вітчизняних ракетних технологій зі створення і вдосконалення міжконтинентальних балістичних ракет. Є перспективи щодо використання українських ракетних технологій для створення національної ПРО США. Україна, скориставшись такими пропозиціями, могла б забезпечити свої оборонні підприємства західними замовленнями та збільшити шанси на приєднання до Північноатлантичного альянсу. Нагадаємо, що за радянських часів основні розробники та виробники міжконтинентальних балістичних ракет розміщувалися на території України. За часи незалежності в Україні було виготовлено 70 ракетноносіїв, що вивели на орбіту 150 супутників. Нині Дослідницьке конструкторське бюро «Південне» і Виробниче об'єднання «Південмаш» зберегли потенціал із виробництва й розробок у галузі оборонного ракетного будівництва. Вони беруть участь в обслуговуванні російських ракетних військ стратегічного призначення. Українськими розробками оперативно-тактичного ракетного комплексу зацікавилися й інші країни.

Таким чином, в українсько-американських відносинах протягом 1990—2010 рр. спостерігалися як етапи зближення (коли мова йшла про можливе стратегічне партнерство), так і періоди дистанціювання (коли у Вашингтоні обговорювалася можливість застосування санкцій проти України). Хоча Вашингтон надавав політичну підтримку рухові за незалежність і демократію в Україні, однак провідним партнером США у цьому регіоні залишалася Росія. Саме ця обставина визначала політику щодо інших країн пострадянського простору. Звісно, США та інші західні країни побоювалися, що розпад СРСР призведе до дестабілізації ситуації в регіоні. Цю позицію чітко означив Президент США Дж. Буш на початку серпня 1991 р. під час свого візиту до Києва, коли він заявив, що США підтримуватимуть свободу в Україні, але не незалежність від СРСР. Сепаратистські тенденції в Україні тодішній Президент США назвав «самогубним націоналізмом». Усього через три тижні після цього Україна заявила про свою незалежність.

Однією з проблем України, яка США названа визначальною, була ядерна спадщина: Україні дістався третій за розмірами, після російського та американського, арсенал ядерної зброї — 1,8 тис. ядерних боеголовок. Арсенал містив 176 стратегічних ядерних ракет (130 одиниць СС-19 і 46 одиниць СС-24) і близько 50 стратегічних бомбардувальників. Незважаючи на те, що в жовтні 1991 р. Верховна Рада України оголосила намір українського народу набути без'ядерний статус, політика України щодо ядерної зброї, розміщеної на її території, була невизначеною. Офіційний Вашингтон використовував всілякі можливі засоби, щоб переконати Україну відмовитися від ядерної зброї. Крім того, тодішній американській політиці був властивий російськоцентризм, причина якого полягала в

концептуальному вакуумі американської стратегії після зникнення ворога номер один — СРСР. До того ж Росія в ті часи виступала безумовним лідером пострадянського простору, а українську владу Захід намагався звинуватити в націоналізмі й мілітаризмі. Упродовж 1992—1993 рр. у США обговорювалася можливість уведення санкцій проти України в разі непоступливості її керівництва з ядерного питання. У квітні 1993 р. (під час візиту тодішнього прем'єр-міністра Л.Кучми до США) американська сторона висловила незадоволення позицією України з приводу процесу ліквідації ядерної зброї на українській території, і переговори на найвищому рівні не відбулися.

Всі інші завдання співпраці з Україною були поставлені у пряму залежність від розв'язання ядерного питання. 1991 р. Конгрес США схвалив Програму Нанна-Лугара, бюджет якої спрямовувався на допомогу Росії, Україні та іншим республікам у транспортуванні, збереженні, знищенні ядерної, хімічної і біологічної зброї, запобіганні розповсюдженню зброї масового знищення. Тільки в 1991 і 1992 рр. Конгрес США за цією програмою надав Україні 800 млн дол. На переконання США Україна шукала можливості установити оперативний контроль за ядерною зброєю, що знаходилася на її території. Українські офіційні особи доводили, що вони лише намагалися встановити адміністративний контроль за збройними силами, що базуються на її території. Офіційні особи Росії висловлювали особливу стурбованість щодо бомбардувальників, здатних нести ядерну зброю. Мінімальна дальність більшості радянських балістичних ракет занадто велика для того, щоб Україна використовувала їх проти Росії, однак Україна (за інформацією Росії) може використовувати цю зброю у випадку збройного конфлікту з Росією. У ці роки в Україні тривали гострі дебати щодо її ядерного статусу.

Позитивний напрям в українсько-американських відносинах означився наприкінці 1993 р. Пострадянські країни американські експерти почали розглядати як протизвагу російським устремлінням. Особливу роль у поліпшенні українського іміджу відіграла українська діаспора, яка надавала Україні моральну й матеріальну підтримку. Поступово на заміну російськоцентричності США прийшла доктрина геополітичного плюралізму Б. Клінтона. Вашингтонська і кремлівська адміністрації переконали радянські ядерні республіки відмовитися від ядерної зброї і підписати договір про ядерне нерозповсюдження. Як наслідок, була підписана тристороння американо-російсько-українська декларація, в якій було зафіксовано, що Україна переміщує всю ядерну зброю колишнього СРСР зі своєї території в Росію в обмін на гарантії безпеки.

Почався новий період потепління в українсько-американських відносинах. З 1994 р. Україна дістає підтримку США та інших західних країн: прийняття до Ради Європи, підписання Угоди про партнерство і співробітництво з Європейським Союзом, Хартії про особливе партнерство між НАТО й Україною. Президент США Б. Клінтон двічі відвідував Київ — у 1994 і 1995 рр. 1996 р. було створено українсько-американську комісію (Кучма—Гор). До початку 1997 р. відносини між Україною і США досягли такого рівня, що вже йшлося про можливе розгортання стратегічного партнерства.

Водночас поза успішним розв'язанням ядерної проблеми, інші сфери економічного й політичного життя України буди далекими від вимог демократизації і реформування. Україну віднесли до числа країн, найбільше корумпованих у світі. Українській державі не вдалося довести свою значущість для США, як стратегічного партнера. Критерії і стан двосторонніх відносин у майбутньому були залежними від внутрішньої політики у сфері економічних реформ, прав людини і проблем із корупцією. Американські вимоги щодо України полягали в боротьбі з корупцією у верхніх ешелонах державної бюрократії, проведенні ефективних економічних реформ, демократичних президентських виборів восени

1999 р. З приходом у Білий Дім нової адміністрації на чолі з Дж.Бушем активізувалася американська політика щодо України і відносини з НАТО. Дж.Буш під час свого першого європейського візиту заявив, що «Європа, яку ми будемо, повинна містити в собі Україну, — країну, яка бореться з проблемами перехідного періоду. Ми повинні простягнути нашу руку Україні» [1].

Незабаром низка внутрішніх проблем підсилила негативне ставлення до України з боку США: зникнення журналіста Г. Гонгадзе (вересень 2000 р.), касетний скандал, історія з поставками Іраку радарних систем «Кольчуга» тощо. Останнє також вплинуло на відносини України з НАТО.

Згідно зі спостереженнями радника американського Президента з національної безпеки Зб.Бжезинського, крім геополітичних центрів, які потенційно можуть загрожувати безпеці США (Китай, Росія, Німеччина, Індія і Франція), є й такі, чия незалежна політика може створити геополітичну стабільність (баланс) — це Азербайджан, Іран, Туреччина, Республіка Корея та Україна. Важливість при цьому України може бути пояснена кількома причинами. Після Росії Україна була однією з найзначніших частин економічної і військової системи СРСР. І тісне зближення цих двох країн могло б стати заявкою на відновлення могутньої геополітичної сили, що суперечить інтересам США. Крім того, нестабільна політична та економічна ситуація в Україні, невизначеність її майбутнього можуть значно вплинути на стабільність і безпеку в Європі, зокрема в Чорноморському регіоні.

Особливою подією в українсько-американських відносинах стали домовленості, досягнуті в *Хартії Україна - США про стратегічне партнерство*, підписаній 20 грудня 2008 р. [2] В документі сторони підтвердили важливість відносин як друзів та стратегічних партнерів; що співробітництво ґрунтується на спільних цінностях та інтересах. Це включає поширення демократії та економічної свободи, захист безпеки та територіальної цілісності, забезпечення верховенства права, підтримку інновацій і технічного прогресу. Сторони підтвердили також важливість гарантій безпеки, закріплених в *Тристоронній заяві Президентів США, Російської Федерації та України* від 14 січня 1994 р., та *Будапештського меморандуму про гарантії безпеки* у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 р. Підтвердили Пріоритети співробітництва Україна – США (Дорожня карта) від 31 березня 2008 р. та відданість стратегічному партнерству, проголошеному Президентами В.Ющенком та Дж.Бушем 4 квітня 2005 р. У документі визначено принципи співробітництва. Заявлено, що поглиблення інтеграції України до євроатлантичних структур є спільним пріоритетом, що Україна та США мають намір розширити рівень нинішніх програм співробітництва та допомоги з оборонних та безпекових питань з метою подолання загроз та поглиблення миру і стабільності. Україна та Сполучені Штати Америки зобов'язуються боротися з розповсюдженням зброї масового знищення та небезпечних технологій шляхом дотримання міжнародних стандартів нерозповсюдження та ефективної реалізації і посилення режиму експортного контролю. В економічній, торговельній та енергетичній галузях Україна та США мають наміри розширити співробітництво з метою сприяння створенню робочих місць, економічному зростанню, підтримки реформ та лібералізації економіки, розвитку сприятливого для торгівлі та інвестицій бізнес-клімату і удосконалення доступу на ринки товарів та послуг. Вітаючи вступ України до Світової організації торгівлі 16 травня 2008 р., США й надалі підтримуватимуть Україну у виконанні її зобов'язань в межах СОТ.

Визнаючи важливість ефективно функціонуючого енергетичного сектору, сторони планують тісно співпрацювати над відбудовою і модернізацією потужностей української

газотранспортної інфраструктури, диверсифікацією та забезпеченням українських джерел ядерного палива, що зменшить залежність України від іноземних джерел ядерного палива та потужностей для їх збереження. На розвиток *Дорожньої карти пріоритетів українсько-американського співробітництва Україна та США* започаткували двосторонню групу з питань енергетики. У відповідності до Декларації Саміту США – ЄС від 10 червня 2008 р. Україна та США мають намір поглибити тристоронній діалог з ЄС щодо посиленої енергетичної безпеки.

Шляхом покращення взаємодії правоохоронних органів і судової влади країни протидіятимуть спільним транснаціональним кримінальним загрозам – тероризму, організованих злочинності, торгівлі людьми та контрабанді наркотичних засобів, відмиванню грошей та кіберзлочинності. Визнаючи важливість боротьби з корупцією, обидві країни мають намір поглибити співпрацю з метою збільшення контролю з боку громадськості та засобів масової інформації за антикорупційними заходами.

Передбачається також активізувати контакти між людьми та культурні обміни за Програмою Фулбрайта, Програмою обмінів для майбутніх лідерів (FLEX), студентськими обмінами (UGRAD), Науково-практичною програмою з питань законодавства (LEAP), Програмою відвідання для міжнародних лідерів, Програмою з викладання та вивчення англійської мови, Програмою «Відкритий світ». Країни продовжуватимуть тісно співпрацювати в контексті вшанування пам'яті жертв Голодомору в Україні 1932 – 1933 рр. та збільшення обізнаності громадськості про події тих років. Україна привітала намір США відкрити американський представницький дипломатичний офіс в м. Сімферополь.

Партнерство України зі Сполученими Штатами Америки українська сторона розцінює як *стратегічне*. Україна бачить у США політичного партнера, який спроможний підтримати нас на європейському шляху. Водночас постає питання: якого партнера бачать Сполучені Штати в Україні? Важливим кроком в українсько-американських відносинах можна розглядати факт надання Україні статусу країни з ринковою економікою, а також розширення економічного співробітництва в окремих, найвпливовіших галузях економіки. Питання полягає в тому, чи нададуть зазначені кроки можливість не тільки укладати документи про стратегічне партнерство і й реалізувати перехід українсько-американських відносин на якісно новий стратегічний рівень. Відсутність послідовної стратегії вирішення проблем середніх держав, таких як Україна, є одним з найбільших викликів для сучасної зовнішньої політики США.

Список використаних джерел:

1. Голос України. 2002. 12 січня.
2. 20 грудня 2008 року. Хартія Україна - США про стратегічне партнерство. Преамбула. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/news/detail/18635.htm>.